

Naše sociologie po XVI. sjezdu

(Projev akademika Z. Snítily, místopředsedy ČSAV, ředitele Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ, Praha)

Chci nejdříve upřímně poděkovat organizátorům za pozvání na sjezd, který je nejen vrcholným jednáním československých marxisticko-leninských sociologů, ale i významnou vnitropolitickou událostí, přesahující rámec vědecké — byť velmi reprezentativní — akce. Nelze totiž opomenout důležité vnitropolitické a mezinárodní souvislosti našeho úsilí a v tom rámci i práce našich společenskovědních badatelů. Upozornilo na ně i nedávné 4. zasedání ÚV KSČ. Nelze opomenout ani to, že sjezd československých sociologů je prvním svého druhu od krizového období a že se koná několik měsíců po XVI. sjezdu KSČ, který rozpracoval generální linii výstavby rozvinuté socialistické společnosti na podmínky první poloviny osmdesátých let. Řekl bych, že to je rámec, do něhož se musí neustále řadit i úsilí našich sociologů.

Naše strana a celá veřejnost právem očekávají od tohoto reprezentativního fóra nejen náročné zhodnocení vykonané práce, ale vážné slovo na adresu složitých problémů doby a neformální slib našich sociologů, že uplatní závěry XVI. sjezdu KSČ důsledně ve své práci, že napomohou svými výzkumy k tomu, aby se sjezdová usnesení dostala do života, abychom v jejich duchu učinili další krok na cestě výstavby rozvinuté socialistické společnosti.

Právem se zde už hovořilo o tom, že současná doba klade vysoké, mimořádné nároky na další rozvoj společenských věd vůbec a sociologie zvláště. Přechod do osmdesátých let představuje — vzato v kontextu XX. století — jedno z nejsložitějších období vývoje lidské civilizace. Doba, do níž jsme vstoupili, v níž žijeme, ve které řešíme a budeme řešit neobyčejně složité, náročné a v mnohém i zcela nové úkoly další výstavby rozvinuté socialistické společnosti, jakoby přímo hmatatelně dokumentovala správnost Leninovy předpovědi, že přechod od kapitalismu k socialismu v celosvětovém měřítku bude spojen s dlouhým a nekompromisním bojem dvou protikladných společenských systémů, že vývoj revolučního procesu nebude probíhat lehce a hladce, ale neobyčejně obtížnými a složitými cestami a peripetemi, na nichž může dojít i k dočasným porážkám, neúspěchům a zvratům, ale nad nimiž se koneckonců klene vítězná perspektiva socialismu jako pokrokovějšího, spravedlivějšího, humánnějšího společenského řádu.

Naším vědeckovýzkumným pracovníkům nesmí především uniknout podstatná změna v mezinárodních vztazích, která se prosadila na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Ne náhodou se hovoří o současné mezinárodní situaci jako o nejsložitější od přelomu čtyřicátých a padesátých let, od let studené války. Celkové zhoršení mezinárodních vztahů v důsledku činnosti reakčních imperialistických sil, zejména v USA v souvislosti s nástupem Reaganovy administrativy, projevující se v ohrožení světového míru, v řadě lokálních válečných konfliktů, v růstu terorismu a v dalších negativních jevech i událostech, o nichž se fakticky denně dovídáme, to plně dokumentuje. Můžeme říci, že imperialismus vytváří řetězové krizové situace v jednotlivých

částech světa, že se stále neomaleněji, otevřeněji vměšuje do vnitřních záležitostí jiných států, že se snaží narušit nynější vojensko-strategickou rovnováhu a dosáhnout jednostranné převahy. Svědčí o tom zejména rozhodnutí o rozmístění amerických jaderných zbraní středního doletu v Evropě a Reaganův příkaz k výrobě neutronových zbraní.

Proti tomuto nebezpečí stojí pevná mírová zahraničně politická linie SSSR a ostatních zemí socialistického společenství. Iniciativní návrhy XXVI. sjezdu KSSS na ozdravení mezinárodní situace se setkávají s velkou podporou u všech lidí dobré vůle. Hnutí lidových mas za zachování míru, za další uvolňování mezinárodního napětí, proti závodům ve zbrojení a nebezpečí války je stále mohutnější. Také strážlivě uvažující politikové západních zemí spatřují v prosazení myšlenky zmírňování mezinárodního napětí jedinou možnou cestu pro další vývoj lidské civilizace, cestu, jak realisticky řešit mezinárodní problémy a zachovat mír.

Lze jistě právem říci, že doba, v níž žijeme, je poznamenána výrazným růstem specifické váhy mezinárodních vztahů v lidském životě a především životního významu mírového soužití. Tato skutečnost se plně promítá i do života, práce a postojů vědců a výzkumných pracovníků. Vpravdě klíčovým problémem mravního vztahu k vlastnímu životu a práci se pro vědce stal vztah k otázkám války a míru, k řešení nejnaléhavějších problémů soudobých mezinárodních vztahů. Jejich morální odpovědnost se stále častěji promítá do společenské a politické aktivity. Do historie se zapsaly akce mnoha vědců na podporu mezinárodních smluv o nešíření a zákazu zbraní hromadného ničení, zákazu zkoušek jaderných zbraní v atmosféře, v kosmickém prostoru, pod vodou atd.

Jistě se mnou budete souhlasit, když řeknu, že českoslovenští vědečtí pracovníci se jednoznačně hlásí do této pokrokové vědecké fronty, že chápou jako svou prvořadou a čestnou povinnost přispívat co nejvíce k udržení světového míru, podpořit realizaci všech mírových iniciativ prosazovaných SSSR a dalšími socialistickými zeměmi. Právě vědečtí pracovníci mohou také významně přispět k objasnění pravdy o tom, co by znamenala termojaderná válka, mohou napomoci k osvětlení morbidnosti pseudovědeckých úvah o tzv. omezené jaderné válce v Evropě i o využití nových systémů zbraní — jak těch, které už existují, tak i těch, které jsou předmětem výzkumu a vývoje.

V této souvislosti chci také upozornit, že chceme v budoucnu s větším důrazem orientovat i práci našich marxisticko-leninských společenskovědních badatelů k odhalování podstaty této problematiky, a to v celé škále jevů — od militarizace ekonomického, sociálního a politického života v kapitalismu po různé teorie ospravedlňující válečné plány imperialismu, ale i různé koncepce mírového soužití a otázky míru a války vůbec. Zintenzívníme v ČSSR výzkum zaměřený k této problematice a pod vedením odpovědné, reprezentativní komise při prezídiu ČSAV ho budeme cílevědomě koordinovat. Jsem přesvědčen, že k tomuto ušlechtilému úsilí československé vědecké inteligence přispějí svým čestným dílem i naši sociologové.

Na sjezdech všech bratrských komunistických stran i na XVI. sjezdu KSČ byla ukázána velká složitost vlastních úkolů další výstavby rozvinutého socialismu a komunismu, které vyplývají ze samé podstaty nové společnosti. Jsou to úkoly kvalitativně nové povahy, jejichž řešení se neobejde bez hledání, experimentování, bez sbírání, zobecňování zkušeností, bez vyšších nároků na ideovou a odbornou vyspělost i vlastnosti lidí, bez rozpracování hypotéz a prognóz dalšího dlouhodobého vývoje naší společnosti.

A tato vlastní náročnost, složitost, vyplývající ze samé podstaty socialismu a komunismu, je ještě znásobena tím, že poslední dvě desetiletí tohoto století

velmi kategoricky nastolují řešení řady nazrálých globálních problémů. Jde o problémy surovinové a energetické, o problémy potravinové a demografické, o problémy ekologické a další. A s nimi se musí země socialistického společenství vyrovnat; jejich řešení nelze odtrhávat od konkrétního postupu při další výstavbě rozvinutého socialismu a komunismu; tyto problémy do výstavby totiž vstupují a výrazně poznamenávají její formy, tempo a konkrétně historické souvislosti. A nejen to. Stejně tak je třeba si například klást otázky, proč v naší socialistické společnosti po více než třiceti letech socialistické výstavby stále ještě přežívají — a čas od času se dokonce posilují — i jevy, které jsou cizí podstatě socialismu, které jsou charakteristické spíše pro starou, odumírající společnost. Tyto jevy však zde jsou, my o nich víme, ale v teoretické práci je často nebereme v úvahu; doba však vyžaduje, abychom se i těchto problémů teoreticky zmocnili a abychom je vědecky podloženými doporučeními pomohli překonávat.

Je to tedy složitá doba, v níž žijeme, doba plná zvrátů, doba plná výkyvů a rozporných událostí. A od našich marxistů-leninovců na úseku společenských věd se právem žádá, aby se v této náročné době správně orientovali, aby v těchto složitých peripetiích vývoje neztráceli ze zřetele tu červenou nit, která charakterizuje revoluční proces přechodu od kapitalismu k socialismu, aby správně pochopili a na základě vědeckých poznatků byli skutečně přesvědčeni, že budoucnost patří socialismu a komunismu, aby neztráceli perspektivu vítězného postupu, byť by se tento postup jevil jako neuvěřitelně klikatá čára. A současně naše strana od nás právem žádá, aby tato správná orientace byla provázena i rozhodným úsilím našich pracovníků ve vědě a výzkumu co nejlépe přispět k vítězství revolučního procesu, v oblasti společenských věd především výzkumem a teoretickým objasňováním právě těch nejsložitějších, aktuálních otázek současné doby.

To je požadavek, který s plnou naléhavostí postavil před naše společenské vědy XVI. sjezd KSČ. Sjezdové jednání, chápáné ve své komplexnosti, dokumentuje rostoucí význam společenských věd a především základního výzkumu pro stále úspěšnější řízení rozvoje společnosti, pro překonávání různých slabín a nedostatků. Hlavním smyslem naší práce po XVI. sjezdu KSČ musí být proto úsilí o zefektivnění, zkvalitnění společenskovědních výzkumů a jejich výstupů, úsilí o to, aby společenské vědy zvýšily svou ofenzivnost, užitečnost, aby získaly větší váhu při řešení složitých společenských otázek. Právě v tomto zájmu musí být dosaženo ještě těsnějšího spojení našeho teoretického aktivu s politikou strany, se společenskou praxí. V tomto zájmu musí být upevněny a prohloubeny všechny pozitivní tendence, které jsme založili v minulých letech, zejména v souvislosti s realizací Jednotného programu společenských věd po XV. sjezdu KSČ.

Zkušenosti, které jsme získali, jednoznačně potvrzují, že marxisticko-leninská teorie a metodologie se úspěšně rozvíjí právě tehdy, když je co nejvíce spjata s aktuálními otázkami společenského rozvoje, když analyzuje nové, konkrétní fakty společenské reality. A stejně tak platí, že jen těsným sepětím s praxí můžeme dosáhnout, aby přínos společenských věd byl stranou, stranickým a státním vedením pocíťován jako nepostradatelný a prospěšný.

XVI. sjezd KSČ zdůraznil, že k předním úkolům společenských věd v nadcházejícím období bude patřit — jak už jsem připomněl — výzkum aktuálních otázek výstavby rozvinuté socialistické společnosti v naší zemi. V tomto směru i pro nás plně platí požadavek — jak to zvýraznil s. Suslov na nedávné poradě představitelů společenskovědních kateder v Moskvě — aktivizovat komplexní výzkumy této problematiky, výzkumy, v nichž se spojuje úsilí před-

stavitelů různých společenskovědních oborů. Z této zásady vychází i celá obsahová koncepce státního plánu společenskovědního výzkumu na první polovinu osmdesátých let, který tento zásadní úkol konkretizuje. Rád bych zde podtrhl závaznost úkolů státního plánu a chtěl bych požádat také naše sociology o odpovědný přístup k jeho plnění.

Z hlediska výzkumu otázek výstavby rozvinutého socialismu jako prvořadě priority musíme orientovat i program vědeckovýzkumné práce v marxisticko-leninské sociologii tak, aby byl skutečně dlouhodobým, teoreticky fundovaným, empiricky bohatým, komplexně pojatým výzkumem otázek dalšího rozvoje reálného socialismu.

Domnívám se, že jsou pro to vytvořeny určité předpoklady. Můžeme především konstatovat, že sociologický výzkum se — v souladu s příslušnými stranickými a státními usneseními — v posledním období orientoval stále více na řešení společensky i vědecky závažných témat, ať již jde o problematiku vedoucí úlohy dělnické třídy v procesech socialistické výstavby, o sblížení tříd a sociálních skupin a rozvoj jejich socialistického způsobu života, o problematiku sociálního plánování a řízení a celou řadu dalších tak, jak byly stanoveny zejména Jednotným programem společenských věd a Státním plánem základního výzkumu.

Můžeme dále konstatovat, že bylo shromážděno dosti výsledků a poznatků, které obohacují naše znalosti o charakteru a tvářnosti náročných procesů socialistické výstavby v naší zemi. Kladně lze především hodnotit systematickou snahu spojovat základní třídní principy marxisticko-leninské teorie s rozsáhlými empirickými šetřeními, která poskytují důležité informace právě pro oblast řízení společenských procesů. Jistě se shodneme i v tom, že rozvíjení dialektického vztahu teoretických i empirických forem vědeckého poznání, jejich vzájemného inspirativního působení, patří k trvalému úkolu našeho marxisticko-leninského sociologického poznání.

Chtěl bych však upozornit také na jinou stránku problému. A sice na to, že plnění náležitých požadavků společenské praxe, které před nás staví program XVI. sjezdu, je zároveň tou nejlepší zárukou rozvoje sociologie jako vědní disciplíny, která má již dnes nezastupitelné místo v systému společenskovědního poznání. Nejde jen o přínos, který tento program přináší praxi a z něho následně vyplývající ocenění sociologie jako vědního oboru. Jde především o důsledné uplatnění základního gnozeologického principu marxismu, o spojení teorie s praxí.

Zárukou splnění náročných úkolů, které se na společenské vědy a v tomto rámci i na sociologii kladou, je vyřešení otázek spojených s vnitřními vývojovými tendencemi jí samé. Bylo překonáno období, kdy se sociologie stala módou, kdy se za sociology považovali i takoví pracovníci, kteří neuspěli v jiných vědních oborech. Sociologické průzkumy tehdy hojně rozvíjené neměly vždy dostatečnou teoretickou úroveň a nemohly tedy přispívat k prohlubování poznání společenské reality. Tím méně posloužilo rozvoji sociologie to, že někteří sociologové vydávali za tvůrčí rozvoj sociologie opuštění základních principů marxismu-leninismu.

Výsledky marxisticko-leninské sociologie za posledních deset let plně potvrzují, že je vědecky oprávněné důsledněji prosazovat pojetí sociologie jako teoreticko-empirické disciplíny. Na půdě marxismu-leninismu přece nejde o to, aby byly znovu obnovovány scholastické spory mezi racionalismem a empirismem. Jde o správnou, tj. na principech marxisticko-leninské gnozeologie založenou empirii. Zkušenosti z dosavadního vývoje sociologického poznání ukazují — a řada sociologů ze základního i aplikovaného výzkumu na

to také správně poukazuje — že v dnešní fázi vývoje sociologie již nemůže jít o odmítnutí empirického poznání jako takového. Jde však o to, aby naše empirické výzkumy byly založeny na správných teoretických základech, aby-
chom směleji zobecňovali nové jevy a procesy, které se v naší společnosti objevují.

V současné sociologii, tak jako v ostatních společenských vědách, musí probíhat boj proti planému „akademismu“, proti objevování objeveného, tak jak na to upozornil i s. L. I. Brežněv na XXVI. sjezdu KSSS. Naše úsilí je opřeno o historickou skutečnost vzniku socialistické společnosti jako nové kvality ve vývoji lidstva. Tuto novou kvalitu nemůžeme vysvětlit a jejímu rozvoji můžeme přispět jen velmi málo, jestliže se omezíme na zjišťování těch společenských procesů, které jsme již překonali. Je třeba důsledněji a od-
vážněji rozvíjet tvůrčí diskuse o nových sociálních jevech a procesech, hledat způsob jak postihnout tu skutečnost, kterou je socialismus definován jako nová společnost, rozvíjející se na svých vlastních základech. Domnívám se, že by věci prospělo, kdybychom i v tomto směru více než dosud využívali výsledky a zkušenosti sociologů z SSSR i z dalších bratrských socialistických zemí.

Stranicky angažované poznání socialistické společnosti se také stává záru-
kou uplatnění sociologického poznání v procesech plánování a řízení sociál-
ního rozvoje Československa. Československá akademie věd a Slovenská aka-
demie věd si pro 7. pětiletku stanoví náročný program směřující k systema-
tickému využití vědeckého poznání pro prognostické programy rozvoje naší
společnosti (do konce tohoto století) a právě sociologické poznatky mají
v tvorbě těchto prognóz důležité místo. Marxisticko-leninská sociologie se
přitom nemůže omezit jen na předávání svých poznatků nejvyšším orgánům
strany a státu. Je nutné, aby také sociologové v dalším období daleko dů-
sledněji aktivně vstupovali do zápasu naší strany, dělnické třídy a všech pra-
cujících o intenzivnější rozvoj ekonomiky, o vyšší efektivitu a kvalitu práce.
Proto budeme podporovat konkrétní a mnohotvárné formy spolupráce naší
sociologie s praxí, s podniky, národními výbory, organizacemi Národní fron-
ty atd.

V zápase o vyšší efektivitu a kvalitu práce nejde jen o pomoc praxi. Jde
i o vyšší kvalitu a efektivnost práce sociologů, o využití těch možností, kte-
ré poskytuje rozvoj vědy a techniky. Proto podporujeme úsilí o rozsáhlejší
využití výpočetní techniky ve společenských vědách, v sociologii zvláště. Pro
tuto pětiletku byly například uvolněny potřebné prostředky pro vybudování
výpočetního střediska společenskovědních pracovišť ČSAV.

Marxisticko-leninská sociologie nestojí a ani nemůže stát stranou ideolo-
gických a politických zápasů současného světa. I když výzkumný program
sociologie je prioritně orientován na výzkum otázek reálného socialismu, ne-
znamená to, že nemá významné a rozsáhlé úkoly v ideologickém boji. Právě
proto, že sociologie je schopna ukázat konkrétní výsledky rozvoje socialismu
a podmínky, které již naše společnost vytvořila pro rozvoj lidské osobnosti,
stává se významnou zbraní v situaci, kdy stále větší část pracujících vyspě-
lých kapitalistických zemí pocituje na svých vlastních životních osudech dů-
sledky všeobecné krize kapitalismu. Ne vždy a ne nejvhodněji dovedeme
tuto možnost uplatnění sociologie v ideologickém boji správně využívat. Rádi
podpoříme úsilí o aktivnější účast našich sociologů při zpracovávání vědec-
kých základů utváření nového člověka, socialistického způsobu života, při vy-
tváření socialistického vědomí našich lidí i o ofenzivnější podíl v současném
ideologickém boji. Budeme spolu s nimi hledat i nejvhodnější formy takové

práce. Tento úkol je o to důležitější, že roste význam subjektivního činitele v dalším rozvoji socialismu, jak to nejednou ve svých dokumentech zdůraznil ÚV KSČ, a že dnes vstupuje na cestu socialistického vývoje stále větší počet zemí. Je naší internacionální povinností připravit se i na to, abychom jim pomohli předávat konkrétní zkušenosti ze socialistické výstavby, z formování socialistických společenských vztahů, z výchovy socialistického člověka.

* * *

Před naší sociologií stojí neobyčejně závažné, odpovědné úkoly. Pro jejich úspěšné splnění potřebujeme také odpovídající atmosféru na všech pracovištích, kde se budou řešit, ať už jde o pracoviště stranická, akademická, vysokoškolská či resortní. Potřebujeme náročnou atmosféru, k níž patří polemická a přísně konstruktivní tvůrčí diskuse, smělé hledání a stavění problémů, odpor k verbálním dedukcím, atmosféru, v níž bude rozhodující váha vědeckého argumentu, v níž se bude rozvíjet kritika a sebekritika, atmosféru, v níž není místa pro scholastickou hru s pojmy, odtrženou od života. Je to však také atmosféra, pro niž je nepostradatelný zásadní třídní, stranický odpovědný přístup.

Potřebujeme, aby byly rozhodněji překonávány oborové a institucionální bariéry ve společenských vědách, aby sociologie postupovala stále těsněji ruku v ruce s dalšími vědeckými disciplínami, aby se aktivně podílela na komplexních interdisciplinárních přístupech k výzkumu.

Potřebujeme, aby také naši sociologové měli potřebný klid pro svou práci a aby na jejich pracovištích panoval pravidelný rytmus práce. Jsme si vědomi toho, že jinak nelze rozvíjet vědu. Bylo by však velkou chybou, kdyby se tvůrčí klid zaměňoval za mrtvé, neplodné ticho, za skleníkové prostředí, kdyby se organizovaný pracovní rytmus proměnil v ospalé, uzavřené živoření. Soudruh Suslov v připomenutém projevu zdůraznil, že definice XXVI. sjezdu KSSS, podle níž věda musí být „rušitelem klidu“, se plnou měrou týká i společenských věd. Rádi se s tímto názorem ztotožňujeme. Potřebujeme skutečně spíše tvůrčí neklid všech vědeckých pracovníků a odpovědných pracovníků v této oblasti, potřebujeme rovněž, aby se brány všech pracovišť více než dosud otevřely mladým lidem, novým talentům, potřebujeme zlepšit péči o výchovu těchto talentů, aby z nich vyrostli skuteční vědci-komunisté, potřebujeme konečně těmto talentům dávat více prostoru pro uplatnění.

Dovolte mi, vážené soudružky a soudruzi, vážení přátelé, abych závěrem svého vystoupení vyjádřil přesvědčení, že naši sociologové si jsou vědomi své spoluodpovědnosti za další rozvoj naší socialistické společnosti a že učiní vše, aby úkoly, které jim stanovil XVI. sjezd KSČ, čestně splnili.